

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ЗМЕНШЕННЯ СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ НА СКОРОЧЕННЯ РІВНЯ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У 2009 РОЦІ

К.С. Красовський (Київ)

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»

Резюме. В Україні у другій половині 2008 р. і у 2009 р. знизився рівень загальної смертності. Найбільшими темпами скорочувалася смертність від прямо пов'язаних з алкоголем причин, причому у другому півріччі 2009 р. темпи її зниження прискорилися. Аналіз даних показав, що найбільш імовірною причиною зменшення рівня смертності був вплив економічної кризи, що типово для розвинених країн. Також позитивно вплинуло підвищення акцизів на алкогольні напої в Україні з липня 2009 р.

Ключові слова: смертність, алкоголь, Україна, економічна криза.

У другій половині 2008 р. Україна відчула вплив світової економічної кризи, яка спричинила суттєве зменшення доходів населення, зростання рівня безробіття та інших негативних економічних наслідків. За даними Держкомстату, у 2009 р. Валовий внутрішній продукт (ВВП) України зменшився на 15%, а реальні доходи населення – на 9%. Можна було очікувати, що погіршення економічного добробуту погіршить стан здоров'я населення. Проте, за даними Держкомстату, у 2009 р. в Україні загальний коефіцієнт смертності (на 1000 жителів) знизився до 15,35, тоді як у 2007–2008 рр. він становив відповідно 16,40 та 16,31.

У 2009 р. порівняно з 2008 р. знизився рівень смертності майже від усіх її основних причин: хвороб системи кровообігу (на 3,5%), хвороб органів дихання (на 9%), хвороб органів травлення (на 14%), туберкульозу (на 19%), зовнішніх причин смерті (на 21%). Смертність від новоутворень залишилася стабільною, а лише зріс її рівень від самогубств (на 3,4%) і СНІДу (на 3,5%).

Найбільше ж зменшилася смертність від прямо пов'язаних з алкоголем причин, таких як: розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю (на 36%); алкогольна кардіоміопатія (на 35%), випадкові отруєння та дія алкоголю (на 31%), алкогольна хвороба печінки (на 28%). Загалом від цих чотирьох причин у 2007 р. зафіксовано 24579 смертей, у 2008 р. – 24337, а у 2009 р. – лише 16455 смертей.

Мета роботи – відстежити динаміку загальної та прямо пов'язаної з алкоголем смертності населення України у роки, які передували і збігаються з економічною кризою.

Матеріали та методи

З метою визначення причин і динаміки смертності проаналізовано дані 2007–2009 рр. щодо смертності, які щомісячно публікуються на сайті Держкомстату [3], зокрема, показники сумарної смертності від вищеназваних чотирьох прямо пов'язаних з алкоголем причин (далі – алкогольна смертність).

Результати дослідження та їх обговорення

Аналіз показав, що у січні–червні 2008 р. порівняно з відповідним періодом 2007 р. рівень алкогольної смертності зріс у цілому на 20% (рис. 1). У липні–вересні він почав трохи (на 2%) знижуватися. У жовтні–грудні 2008 р. він був уже на 30% меншим, ніж у жовтні–грудні 2007 р.

У I половині 2009 р. (січень–червень) рівень алкогольної смертності знизився відповідно на 30% і на 16% порівняно з I півріччям 2008 та 2007 рр. У III кварталі 2009 р. (липень–вересень) цей процес прискорився (зменшення на 40% порівняно з III кварталом 2008 та 2007 рр.). У IV кварталі 2009 р. алкогольна смертність була меншою відповідно на 32% та на 52% порівняно з IV кварталом 2008 та 2007 рр.

Тенденція, яка чітко проявилася для алкогольної смертності, спостерігається, хоча і меншою мірою, для загальної смертності в Україні (рис. 2): у I та II кварталах 2008 р. рівень загальної смертності був вищим, ніж у I–II кварталі 2007 р., у III кварталі 2008 р. він був трохи меншим за показник 2007 р., а в IV квар-

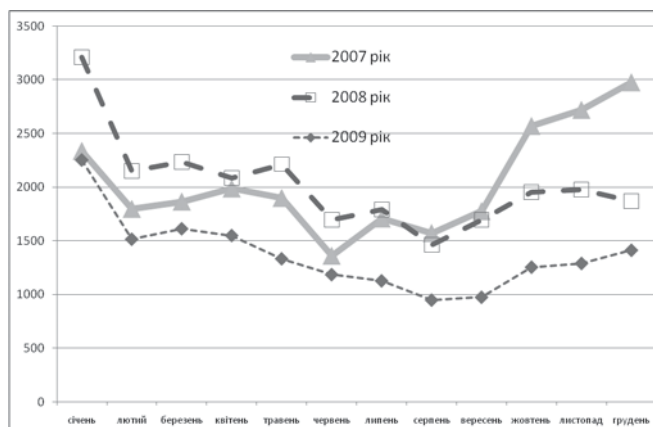

Рис. 1. Кількість смертей в Україні від прямо пов'язаних з алкоголем причин (розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, алкогольна кардіоміопатія, алкогольна хвороба печінки, випадкові отруєння та дія алкоголю) по місяцях 2007–2009 рр.

талі 2008 р. суттєво знизився. У 2009 р. смертність зменшувалася порівняно не тільки з дуже високими показниками I–II кварталів 2008 р., але й з показниками III–IV кварталів 2008 р.

У 2009 р. рівень загальної смертності знизився у всіх без винятку областях України. Найбільшими (понад на 1,0 на 1000 жителів) були темпи його зниження в таких областях: Чернігівська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Житомирська, Луганська, Миколаївська області, а також в АР Крим. Для цих територій є характерним вищий показник загальної смертності, ніж у середньому по Україні, та/або вищі рівні споживання алкоголю.

Перелом тенденції алкогольної смертності в Україні у III кварталі 2008 р. (рис. 1) чітко збігається з початком економічної кризи, що дає змогу припустити причинний зв'язок. У I половині 2008 р., коли ознак кризи не було, надалі зростало масове споживання, у т.ч. споживання алкогольних напоїв. З початком економічної кризи процес збільшення споживання припинився, а коли почалося масове скорочення доходів населення, багато мешканців країни були змушені скоротити своє споживання, у т.ч. алкогольних напоїв.

Економічні рецесії мають парадоксальний вплив на тенденції смертності в розвинених країнах. Всупереч очікуванням, економічні спади протягом XX ст. пов'язані зі зменшенням рівнів смертності у промислово розвинених країнах [5]. Аналіз узагальнених даних з 23 країн Організації економічного співробітництва і розвитку за 1960–1997 рр. виявив, що зростання рівня безробіття сприяє зменшенню показника смертності від серцево-судинних захворювань, нещасних випадків, пневмонії, хвороб печінки [6]. В Японії під час економічних спадів також знизився рівень смертності від зазначених захворювань [11]. У Німеччині протягом

1980–2000 рр. економічний спад сприяв зменшенню показника смертності, особливо від серцево-судинних і респіраторних захворювань, а також від нещасних випадків на транспорті [8]. Узагальнені ВООЗ дослідження [13] свідчать, що в США та країнах Західної Європи рівень смертності під час економічного спаду знижується. На думку експертів ВООЗ, це відбувається через менше споживання людьми алкоголю і тютюну, зменшення забруднення довкілля через спад промислового виробництва та меншу кількість ДТП через скорочення дорожнього руху.

Зменшення споживання алкоголю під час економічної кризи також є типовим явищем. Аналіз даних щорічних опитувань, які проводилися в США в 1987–1999 рр., показав, що під час економічного спаду споживання алкоголю зменшувалося, причому не скільки через те, що люди взагалі припиняють пити, а через зменшення споживання людьми алкоголю, особливо серед тих, хто пив багато. І хоча викликаний занепадом стрес провокує певну частку людей збільшити споживання алкоголю, на рівні населення в цілому це зростання з запасом перекривається скороченням споживання алкоголю іншими людьми через зменшення доходів [9]. У США споживання міцних алкогольних напоїв під час економічного спаду зменшувалося насамперед через зниження рівня доходу людей [10]. У Фінляндії поступове поліпшення економічної ситуації сприяло зниженню рівня алкогольної смертності. Проте різкий економічний спад на початку 1990-х років також призвів до суттєвого скорочення алкогольної смертності [4].

Таким чином, зниження рівня смертності, особливо алкогольної, під час економічної кризи є типовим для промислово розвинених країн. В Україні, як показали попередні дослідження [2], протягом 1994–2006 рр. зростання ВВП супроводжувалося зменшенням очікуваної тривалості життя, причому коефіцієнт кореляції між цими двома показниками дорівнював -0,5.

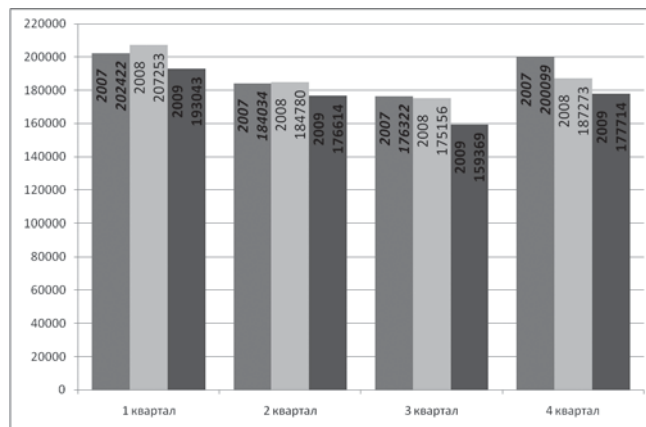

Рис. 2. Кількість смертей по кварталах 2007, 2008 та 2009 рр. в Україні

За даними звіту ВООЗ «Докази ефективності та рентабельності дій зі скорочення пов'язаної з алкоголем шкоди» [12], підвищення акцизів і цін на алкогольні напої є надзвичайно ефективним заходом скорочення викликаного алкоголем шкоди, у т.ч. алкогольної смертності. У звіті наведено підрахунки, відповідно до яких, у таких країнах, як Україна, збільшення акцизів на 50% здатне врятувати майже 2000 DALY (років життя з урахуванням інвалідності) на 1 млн жителів, тобто 90 тис. DALY для України в цілому.

Прискорення підвищення рівня алкогольної смертності у III–IV кварталі 2009 р. свідчить, що, крім економічної кризи, існують інші фактори зменшення споживання алкоголю населенням. У 2009 р. Верховна Рада України ухвалила закон про підвищення з 1 липня 2009 р. ставок акцизного збору на міцні алкогольні напої (з 21,5 до 34 грн на 1 л 100% спирту в напої, або на 58%) і на пиво (з 0,31 до 0,60 грн на 1 л, тобто майже вдвічі). Збільшення акцизів і, відповідно, цін на алкогольні напої посилює тенденцію до зменшення їх споживання, викликану економічною кризою. Проведений аналіз даних Державної податкової адміністрації з акцизних надходжень від алкогольних напоїв показав, що у 2009 р. кількість оподаткованих літрів алкоголю зменшилася порівняно з 2008 р. При цьому завдяки суттєвому підвищенню ставки акцизу з 1 липня 2009 р. надходження до державного бюджету від акцизного оподаткування алкогольних напоїв у 2009 р. в цілому, за даними ДПА, зросли більше ніж на 1 млрд грн порівняно з 2008 р.

За даними Держкомстату, у II півріччі 2009 р. спостерігалось зменшення виробництва та реалізації міцних алкогольних напоїв, вина та пива. Дані щодо зниження рівня алкогольної смертності у II половині 2009 р. в Україні підтверджують висновок ВООЗ щодо ефективності підвищення акцизів і цін на алкогольні напої для зниження рівня алкогольної смертності.

Слід зауважити, що з алкоголем пов'язані не тільки чотири зазначені причини смерті. В Україні у 2009 р. спостерігалось суттєве (але менше, ніж від прямо пов'язаних з алкоголем причин) зниження рівня смертності від транспортних нещасних випадків, утоплень, нещасних випадків при пожежах, вбивств, хвороб ор-

ганів травлення, туберкульозу, пневмонії тощо. Відомо, що вживання алкоголю підвищує ризик смерті від зазначених причин, тому і зменшення показника смертності від них певною мірою зумовлено скороченням споживання алкоголю населенням України. Під час попередніх «стрибків» смертності в Україні – підвищення її рівня у 1990–1995 рр. та зниження у 1986–1987 та 1996–1998 рр. – темпи змін алкогольної смертності суттєво перевищували темпи змін загальної смертності [1, 7], що дає підстави назвати алкогольну смертність «локомотивом» загальної смертності в Україні.

Загалом для суттєвого зниження рівня загальної смертності в Україні систему охорони здоров'я необхідно переорієнтувати з такої, яка лише надає медичну допомогу, на систему збереження громадського здоров'я з урахуванням усіх факторів, які впливають на здоров'я людей [2].

Висновки

1. Початок зниження рівня смертності, особливо алкогольної, який спостерігався в Україні у 2008–2009 рр., збігається з початком економічної кризи. Це дає підстави припустити, що саме економічна криза була основним фактором зменшення смертності, враховуючи, що такий феномен є типовим для промислово розвинених країн.
2. Збільшення акцизів на алкогольні напої посилює позитивну тенденцію до зниження рівня алкогольної смертності в Україні.
3. Дані щодо тенденцій смертності дають змогу вважати, що для зменшення надвисокої смертності в Україні насамперед слід вжити заходів для зниження рівня алкогольної смертності, не чекаючи на сприятливі наслідки чергової економічної кризи.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному вивченні змін пов'язаної з алкоголем смертності в різних вікових групах та регіонах України, а також можливостей використання в Україні успішних стратегій зменшення споживання алкоголю, задіяних в інших країнах.

Список літератури

1. Красовський К. С. Чому в Україні вмирають люди середнього віку? / К. С. Красовський // Магістеріум. Соціальна робота та охорона здоров'я. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Вип. 32. – С. 50–56.
2. Поліщук М. Є. Зміни середньої очікуваної тривалості життя в Україні за останні 50 років як показник ефективності охорони громадського здоров'я / М. Є. Поліщук, К. С. Красовський, Т. І. Андреева // Україна. Здоров'я нації. – 2009. – № 4 (12). – С. 54–61.
3. Природний рух населення / Держкомстат України [Електронний ресурс]. – http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ds/pp/pp_u/pp0410_u.html. – Назва з екрана.

4. *Alcohol mortality, drinking behaviour, and business cycles: are slumps really dry seasons?* / E. Johansson, P. Bockerman, R. Prattala, A. Uutela. – Helsinki: ETLA, The Research Institute of the Finnish Economy, Discussion Papers, 2005. – № 986. – 10 p.
5. *Bezruchka S.* The effect of economic recession on population health / S. Bezruchka // Canadian Medical Association Journal. – 2009. – № 181 (5). – P. 281–285.
6. *Gerdtham U. G.* Deaths rise in good economic times: evidence from the OECD / U. G. Gerdtham, C. J. Ruhm // Economics and Human Biology. – 2006. – № 4. – P. 298–316.
7. *Krasovsky K.* Alcohol-related mortality in Ukraine / K. Krasovsky // Drug and Alcohol Review. – 2009. – Jul., vol. 28. – P. 396–405.
8. *Neumayer E.* Recessions lower (some) mortality rates: evidence from Germany / E. Neumayer // Social Science & Medicine. – 2004. – Vol. 58, № 6. – P. 1037–1047.
9. *Ruhm C. J.* Does drinking really decrease in bad times? / C. J. Ruhm, W. E. Black // Journal of Health Economics. – 2002. – Vol. 21 (4). – P. 659–678.
10. *Ruhm C. J.* Economic conditions and alcohol problems / C. J. Ruhm // Journal of Health Economics. – 1995. – Vol. 14, № 5. – P. 583–603.
11. *Tapia Granados J. A.* Macroeconomic fluctuations and mortality in postwar Japan / J. A. Tapia Granados // Demography. – 2008. – № 45. – P. 323–343.
12. *World Health Organization.* Evidence for the effectiveness and cost-effectiveness of interventions to reduce alcohol related harm. – Copenhagen, 2009. – 125 p.
13. *World Health Organization.* Health amid a financial crisis: a complex diagnosis / World Health Organization // Bulletin of the World Health Organization. – 2009. – Vol. 87, № 1. – P. 4–5.

Влияние экономического кризиса и снижения потребления алкоголя на сокращение уровня смертности населения Украины в 2009 году

К.С. Красовский (Киев)

В Украине во второй половине 2008 г. и в 2009 г. снизился уровень общей смертности. Наиболее высокими темпами сокращалась смертность от прямо связанных с алкоголем причин, причем во втором полугодии 2009 г. темпы ее снижения ускорились. Анализ данных показал, что наиболее вероятной причиной этого было влияние экономического кризиса, что является типичным для развитых стран. Также позитивно повлияло повышение акцизов на алкогольные напитки в Украине с июля 2009 г.

Ключевые слова: смертность, алкоголь, Украина, экономический кризис.

Impact of the economic crisis and alcohol consumption decline on Ukraine population mortality rate reduction in 2009

K.S. Krasovsky (Kyiv)

General mortality decline was observed in Ukraine in the second half of 2008 and in 2009. The rates of decline were the highest for the alcohol-related death causes and in the second half of 2009 the rates of alcohol mortality decline were even higher. The available data analysis revealed that the most probable explanation of the mortality decline was the economic crisis impact, which is typical for the developed countries. Alcohol excise tax increase effective since July 2009 had additional positive impact.

Key words: mortality, alcohol, Ukraine, economic crisis.

Рецензент: д-р мед. наук, проф. Л.А. Чепелевська.